

Autor: Richard Grenier

Byl to nádherný mýtus. Francie, poražená na bitevním poli, ale nezlomená duchem, podstoupila vznešený boj v hnutí odporu proti nacistické bestii a hrála největší roli ve svém vlastním osvobození. Francie zápolila s německým dobyvatelem jako jeden muž, zasazovala mu smrtelné rány, až nakonec francouzská Druhá ozbrojená divize dobyla Normandii a obnovila v zemi svobodu. Liberté, Egalité, Fraternité. Vztyčte trikolóru! Ať zazní zvon svobody!

Rok za rokem odpadávaly z této fikce jednotlivé části. Ale teprve teď, když většina aktivních účastníků zmizela ze scény, se Francie začala vyrovnávat se svou válečnou historií.

Ještě v posledních dnech svého života trval socialistický prezident Francois Mitterrand na tom, že Francie nemá naprosto žádnou odpovědnost za akce nelegitimního režimu ve Vichy – loutkové vlády, kterou Francouzi ustavili v jižní Francii po porážce roku 1940. Mitterrand udělil Francii rozhřešení za všechny hříchy vichystické vlády, jejímž byl sám vyznamenaným úředníkem. Vichy nebyla Francie. Skutečná Francie neměla nic společného se 774.721 židy, které vichystický režim za války deportoval a z nichž ani jeden nepřežil. Ale francouzská situace se lišila od ostatních Německem okupovaných zemí. Její Třetí republika se v roce 1940 legálním a demokratickým hlasováním sama zrušila a vytvořila místo sebe Pétainův a Lavalův „Francouzský stát“, formálně neutrální a suverénní.

A zase: na rozdíl od všech ostatních zemí ovládnutých Německem neměla Francie exilovou vládu. Spojené státy zaručily Vichy plné diplomatické uznání; poskytly tak loutkovému režimu legitimitu a do jeho hlavního města vyslaly admirála Leahyho jako amerického vyslance.

Dalším aspektem francouzské historie roku 1940, který tvůrci mýtů neradi vynášeli na světlo, byl počet Francouzů, kteří – jakoby omráčeni francouzskou vojenskou porážkou – ve

skutečnosti souhlasili s nacistickými idejemi. Mieux vaut Hitler que le Front Populaire, pravilo úsloví: raději Hitlera než Národní frontu (socialisticko-komunistickou alianci, která krátce vládla Francii na konci třicátých let). Obdobím, jež se nyní zcela vytratilo z paměti lidu – i když v roce 1940 nebylo zapomenuto – byl začátek dvacátého století, kdy obecně uznávaným hlavním městem autoritářské, antisemitské evropské pravice nebyl ani Berlín, ani Vídeň, ale Paříž. Konec konců nedlouho před tím, za Dreyfusovy aféry, pochodovaly pařížskými ulicemi davy s voláním: „Smrt židům!“

Na konci 2. světové války byla historie chování Francie pod německou vládou prostě potlačena – což bylo do velké míry usnadněno všeobecnou amnestií. Čtvrtá republika zakazovala jakoukoli veřejnou zmínku o tom, co Francouzi nazývají faits de guerre – válečné události. Vichyistický vůdce maršál Pétain byl usvědčen ze zrady a jeho ministerský předseda, Pierre Laval, byl popraven – stejně jako 3.700 dalších Francouzů usvědčených z otevřené kolaborace s nepřítelem. Ale šiky úředníků veřejné správy – což je ve Francii elita s vysokým společenským postavením – kteří po léta poslušně vykonávali nacistické příkazy, byly fakticky nedotčeny.

Ale teď se zvedla stavidla a historie válečné Francie se valí ven – k úděsu mladší generace Francouzů, jimž připadá jako historie nějaké cizí země. Přede dvěma lety se francouzský prezident Jacques Chirac, jemuž bylo na konci války 13 let, omluvil židům a tak opustil oficiální vládní stanovisko, podle něhož postup francouzské policie v červenci 1942, kdy pozatýkala tisíce židů, byl činem německých okupačních úřadů a neměl s Francií nic společného.

Teprve před měsícem otřásl celým národem arcibiskup Olivier de Berranger, když se jménem všech francouzských kardinálů a biskupů pokorně židům omluvil za mlčení církve k francouzské kolaboraci s „vražedným postupem“ nacistického holocaustu a poprosil židy za odpuštění. Ve skutečnosti francouzská církev nejen mlčela: kardinál Baudrillart, tehdejší rektor Katolického institutu v Paříži, nadšeně podporoval Hitlera a nazval jeho poslání ušlechtilým a inspirujícím. „Prosíme za Boží odpuštění“, řekl arcibiskup Berranger pohnutým hlasem, jaký od něho nikdo nikdy na veřejnosti neslyšel, „a prosíme židovstvo, aby toto slovo pokání slyšelo.“ A teď se omlouvá francouzská policie. Francouzská lékařská asociace se omluvila. Každý se omlouvá.

Vrchol ovšem nastal v říjnu, když – po všech těch letech – Francie postavila před soud pověstného Maurice Papon, který jako generální tajemník vichyistického režimu v departementu Gironde chladnokrevně deportoval přes 1.600 židů včetně malých dětí. Osud tomu chtěl, že se v poválečné Francii týž Papon, výkonný a pilný, vypracoval na poměrně významné místo: sloužil jako policejní komisař v Paříži za alžírské války a později, za presidenta Valéryho Giscarda d'Estaing, jako ministr pro rozpočet.

Teď spolu s Paponem v jistém smyslu stojí před soudem celá státní služba, která dosud unikala trestu. Papon sám od začátku procesu v roce 1987 odpovídal na všechna obvinění záporně a odmítl se za cokoli omluvit. Prohlásil, že i za vichyistického režimu sloužil své zemi. Proces, který by měl trvat do vánoc, vmetl národu do tváře jeho protidemokratickou minulost,

na niž se půl století snažil zapomenout.

Francouzi se také musejí vyrovnat s fašistickými tendencemi i ve váženější vrstvě svých krajanů. Jednou z věcí, které si cizinec zpravidla neuvědomí, je vysoký stupeň, v němž je ve Francii propletena literatura s politikou. Seznam francouzských literátů, kteří hráli politickou roli, a politiků a vysokých úředníků, kteří hráli roli v literatuře, je téměř nekonečný. Po řadu generací byla líhňí premiérů fakulta literatury na École Normale Supérieure, – a to pro celý svět, jako by její absolventi byli mandaríny čínského impéria. Pro cizince je Paříž možná centrem vizuálních umění, ale pro francouzskou meritokracii a pro její vládnoucí třídu byla a je až do dnešních dnů „vznešeným uměním“, l’art noble, vždycky literatura. André Malraux, přední romanopisec, vedl všechny kampaně generála de Gaulla za jeho pobytu v opozici a jakmile se de Gaulle stal presidentem, měl Malraux jeho největší důvěru ze všech členů kabinetu. Saint-John Perse, francouzský básník a nositel Nobelovy ceny, známý v anglické jazykové oblasti svým velkým vlivem na T. S. Eliota, byl po řadu rozhodujících let – pod svým skutečným jménem, Alexis Leger – generálním sekretářem na Quai d’Orsay, tedy na francouzském ministerstvu zahraničí. Léon Blum, premiér za vlády Národní fronty, byl profesionálním divadelním kritikem prominentního literárního časopisu (a napsal prazvláštní kulturní dílo, De l’Amour, v němž vážně doporučoval, aby mladé dámy, než se usadí v manželství, prošly co největším počtem milostných dobrodružství, „aby se vymanily ze své společnosti“ – což je spíše poznámka literáta než politika).

I za mých časů měli studenti práv směřující do politiky velmi často také diplom z francouzské literatury. Když jsem jednou recenzoval sborník literárních a kulturních esejů Françoise Mitterranda, vyplývalo z něj, že Mitterrand je prosycen nejen literární tradicí obecně, ale pravicovou literární tradicí speciálně. Bylo už řečeno, že v jisté době monarchistický politický časopis Charlese Maurrasa, Action Française, „udělal“ všechny slavné literáty v celé Francii, s jedinou výjimkou Marcela Prousta, který nicméně napsal nejservilnější poctu tomuto časopisu. Redaktoři ji odmítli publikovat, patrně proto, že byla příliš podlézavá, možná ale také proto, že Proust byl žid. V oněch letech byl ve Francii antisemitismus všude.

Francouzský žebříček bestsellerů je dnes náhle přeplněn memoáry z období „fašistického“ období Francie (z nichž jen málo bylo přeloženo do angličtiny), neboť Paponův proces upoutal pozornost národa nejen na kolaboraci s nacistickým dobyvatelem, ale připomněl, jak silně okouzli kdysi Francouze fašismus samotný – což je další detail po desetiletí opomíjený, i když ve francouzské literatuře naprosto zřetelný.

André Gide, nositel Nobelovy ceny, považovaný mnohými za přední literární osobnost své doby, je často oceňován za svůj úžasný postřeh, s nímž „prohlédl“ Sovětský svaz; tuto vizionářskou metodu obsahuje jeho kniha Retour de l’USSR (Návrat ze SSSR). Pro Gida to bylo snazší než pro mnoho jiných, protože byl o něco dříve monarchistou a antisemitou, což ho pro marxismus příliš nedisponovalo. V den, kdy německá armáda bez jediného výstřelu vpochodovala do Paříže, si ve svém časopise stěžoval na hluboký úpadek Francie. Ale krátce poté uveřejnil jiný příspěvek: „Smířit se s včerejším nepřítelem není zbabělost, ale moudrost.“ Paul Claudel, další francouzský literární gigant své doby a vysoce postavený člen diplomatického sboru, v zemi velmi považovaného a módního, psal o německém vítězství s

nadšením: „Už žádné Národní fronty, už žádné odbory, už žádné manifestace se zdviženými pěsti, žádné petice, jež podepisují – jako by se nechumelilo – komunisté a katolíci společně; konec sprosté tyranie nočních podniků, svobodných zednářů, ubohých pěšáků, černých hub a řídících učitelů.“ Na samém vrcholu války uvedla Comédie Française s nesmírným úspěchem Claudelův „Saténový střevíček“, jemuž němečtí generálové nadšeně tleskali. A pak tu byl Drieu la Rochelle, impulzivní, brilantní romanopisec, který v roce 1945 raději spáchal sebevraždu, aby se vyhnul procesu pro zradu a popravě.

Četné ozdoby francouzské kultury se stavěly k nacistům pozitivně. Básník a dramatik Jean Cocteau, módní návrhářka Coco Chanelová, filmová hvězda Arletty (všichni tři homosexuálové, což má svou vypovídací hodnotu) i Sacha Guitry (francouzský John Barrymore) se vytrvale předváděli jako hrdí hostitelé nacistů v době, kdy židé a další nežádoucí osoby byly deportovány do Osvětimi. Po osvobození byly tresty takových osob přinejlepším náhodné. Chanelová se musela na deset let odmlčet, Cocteau vyvázl beztrestně, patrně proto, že to byl vtipný a okouzující gentleman. Guitry strávil krátkou dobu ve vězení, z něhož šel přímo na jeviště s hrou „Kulhavý ďábel“, v níž hrál Talleyranda, slavného státníka, který v bouřlivé napoleonské době sloužil několika vzájemně soupeřícím francouzským režimům, ale zůstal loajální vůči la France réelle. Hra byla napsána tak, že v ní Talleyrand s Guitrym – otevřeným kolaborantem nacistů – vyzníval téměř identicky. Stala se okamžitě hitem.

Když se ve Vichy dostali k moci maršál Pétain s Pierrem Lavalem a jejich kolegové z francouzského establishmentu, proč bylo tolik francouzských literátů nejen spokojeno, ale přímo potěšeno? Po strašlivých ztrátách na životech za 1. světové války byla Francie zoufale demoralizovaná a Vichy představovalo promyšlenou konstrukci reakčních monarchistů, kteří chtěli, aby jejich země jaksi unikla zmatku moderního světa a vrátila se k čisté, mytické Francii.

Vedle Francouzů, kteří hledali autoritářskou utopii ve francouzské minulosti, existovali i lidé jako plukovník de la Rocque a jeho fašistický „Ohňový kříž“ (který měl v roce 1937 více členů než socialisté a komunisté dohromady); ti se snažili uniknout z degenerované přítomnosti do nádherné, silné budoucnosti. Obě školy měly v literatuře hojnost představitelů. Zatímco starší křídlo – Maurras sám, Maurice Barres a Charles Péguy, skvělí spisovatelé, z nichž pouze Maurras se dožil třicátých let – oslavovalo francouzskou minulost, mladší křídlo, k němuž patřili lidé jako Céline a Drieu la Rochelle, byli romanticky okouzleni novostí a silou fašismu.

Celkem obecně se připouští, že nejvlivnějším francouzským spisovatelem třicátých let byl Louis-Ferdinand Céline, autor Voyage au Bout de la Nuit (Cesty na dno noci). Kniha v roce 1934 zasáhla Paříž jako granát. Nikdy se dosud nestalo, aby francouzské literární dílo bylo napsáno jazykem „lidu“, s jeho konverzačním rytmem řeči, ale také se všemi vulgarismy a klením. Céline byl mistrem v navození nálady. Mnoho Francouzů jeho doby reagovalo na jeho cynický temperament, aniž by dohlédli, kam politicky míří. Ale mnozí jiní to viděli a náklady jeho knih za nacistické okupace byly obrovské.

Úvodní scény „Cesty“ se odehrávají na frontě za 1. světové války, kde je „Ferdinand“

(Célinovo alter ego) zděšen nelidským chováním jak Francouzů, tak Němců. Napůl šílený je propuštěn z armády a vydává se do francouzských kolonií v Africe, ale shledává život v koloniích (Kamerun) stejně nechutným jako v Evropě. Poté zamíří do Ameriky, kde skončí u montážní linky ve Fordových závodech. Jedinou citlivou a ušlechtilou bytostí, již ve Spojených státech nachází, je detroitská prostitutka Molly. Vrací se pak do Paříže, dokončuje studia medicíny a otevře si praxi na pařížském dělnickém předměstí (tak jako Céline sám). Život ve Francii se mu znovu zdá mělký, nicotný, sobecký, podvodný a lakotný. Román končí ve stejně zoufalé tónině, jíž se Céline držel v celém tomto díle. Co může člověka zachránit z tohoto zbledovaného stavu?

Ve skutečném životě to Céline nejprve zkoušel s komunismem, ale po své návštěvě Sovětského svazu ho začal nenávidět; o této změně smýšlení napsal knihu s názvem *Mea culpa*. V této době se kontinentem šířila vize silné a čisté Evropy, jež by se dokázala vymanit z cynismu, který otrávil Célinův život. Tou vizí bylo nacistické Německo. K neštěstí jeho dnešních obdivovatelů – a že je jich dost – sdílel Céline s nacisty antisemitismus nejhrubšího zrna. Na německém vyslanectví v Paříži tento romanopisec hněvivě vybuchl na Ernsta Jüngera (který byl frankofil a žádný antisemita): „Proč Němci všechny ty židy nepověsí a nepostřílejí? Mít bajonet, věděl bych, co dělat!“ Jünger se pak se Célinem setkal ještě dvakrát a řekl, že by se ho nedotkl ani štípacími kleštěmi. Céline nejprve zešlel v otázce židů a potom úplně. Když v roce 1942 navštívil Berlín, prohlásil s hrůzou, že německá ministerstva jsou dosud plná židů a že si to nacisté ani neuvědomují. Céline později uprchl z Francie do Německa a odtud do Dánska, což ho zachránilo před téměř jistou popravou. Žádost o vydání se táhla a tak byl roku 1950 odsouzen v nepřítomnosti. Ale v roce 1951 už volání po pomstě utichlo, Céline byl omilostněn a vrátil se k lékařské praxi na pařížských předměstích. Zůstal antisemitou, ale navíc teď nenáviděl i katolickou církev, „založenou tuctem židů“. Židé, prohlásil, „by mi měli postavit pomník za všechno, co jsem jim mohl udělat a neudělal.“

Atraktivnější verzí francouzského fašistického literáta je Drieu la Rochelle, „objevený“ s velkým nadšením Francií osmdesátých let. Ale Drieu, inspirován stejně jako Céline čistotou a silou německého Nového řádu, byl také morbidně fascinován smrtí. Jestliže totální krása a totální čistota nejsou možné, pak je jedinou alternativou vyhlazení. Proslaveným je jeho román – patrně proto, že režisér Louis Malle z něj udělal mimořádný film – *Le Feu Follet* (Bludička). Jeho protagonista – rovněž zosobňující autora – obchází všechny své přátele a nakonec se zabíjí, protože se mu život jeví nedostatečně čistý a idealistický. Právě díky této zvláštní touze po dokonalosti v nedokonalém světě, která zachvátila řadu francouzských literárních fašistů, jsou všichni posuzováni mírněji, než by člověk čekal. Jejich obvyklé označení zní: „svedení idealisté“. Drieu la Rochelle, hezký a uhlazený mladý muž s vysokými (svého druhu) zásadami, spáchal ve skutečném životě sebevraždu, když po osvobození Paříže zaslechl něco o zatykači, který byl na něho jako na kolaboranta vydán.

Ti, kdo jsou dnes plně ponořeni do ctností dnešní doby, kdo se diví, jak mohl „takový slušný mladý Francouz být fašistou“, by měli být varováni, že notná část francouzských literárních fašistů byli slušní Francouzi. Něco z Drieuxova případu pochopíme z jeho románu *La Comédie de Charleroi* (Komedie z Charleroi), vydaného v roce 1934. Příběh je psán v první osobě a pojednává o veteránovi z 1. světové války, pro něhož poválečná Francie znamená ztrátu iluzí:

podle jeho přesvědčení je slabá, prostřední a vyčerpaná. Říká: „Není to legrace, být Francouz. Od samého narození jsem v této zemi nezažil jedinou šťastnou chvíli.“ Kniha vypovídá o beznaději, která zachvátila v těch letech celou zemi, a také o – poměrně časté – tendenci těch, kdo zoufají nad svou vlastní zemí, připisovat mužnost a vitalitu jejímu nepříteli – v tomto případě nacistickému Německu.

„Bludička“ má případný název: Drieu poletoval od poezie k surrealismu, od komunismu k Action Française, přitom byl ale přesvědčen, že Francie se potápí a že ji nelze zachránit. Byl velkým záletníkem, přičemž střídal manželky bohatých průmyslníků s mnoha obyčejnými prostitutkami; u těch se cítil volněji, ale nakazil se tak syfilidou. Kvůli tomu byl v posledních letech života impotentní.

Tvrzení, že Drieu byl cosi jako seriózní politický myslitel je těžko udržitelné, když si přečteme jeho intimní „Deník“, publikovaný teprve před čtyřmi lety. Uprostřed války se domníval, že by Británie měla uzavřít s Německem mír a napadnout Rusko, Japonsko a pak Spojené státy. (Opakuji: Británie by mohla napadnout Spojené státy.) Představoval si také, že Hitler uzavře spojení se židy. Hollywood a Hitler? Hitler a Hollywood? Nepřekonatelné! On sám měl o židech jinou představu: deportovat je na Madagaskar, kde by vytvořili útulnou židovskou kolonii francouzského impéria. Drieu byl židy posedlý, a i když jeho první žena i řada jeho milenek byly židovky, jeho „Deník“ doslova přetéká tím nejzavilejším antisemitismem. Ani ve svém obdivu pro nacisty nebyl důsledný. Když se válečná situace obrátila, spílal jim jako „zbabělým, šplhounským liberálům“. Když triumfovali, byla to „poslední záštita svobody v Evropě“.

Drieu, který byl jako chlapec velmi zbabělý, nasákl agresivní energií a mocí nového nacistického státu. „A pak – z ničeho nic – tu byl fašismus!“ napsal. „Všechno bylo zase možné! Ach, jak se mi rozšířilo srdce!“ Nacisté však nebyli „dost nemilosrdní“, „dost krvežízniví“, byli „příliš mírní“. Své následníky by si získali „chladnokrevnějšími akty násilí“.

Nejprominentnějším francouzským esejistou a romanopiscem, který se před 2. světovou válkou prohlašoval za fašistu a patřil k nejotevřenějším kolaborantům s nacisty, byl vedle Drieux mimořádně bystrý mladý spisovatel jménem Robert Brasillach. Od svých dvaadvaceti let psal hlavní literární sloupek Action Française. V osmadvaceti letech se stal šéfredaktorem nacionalistického, fašistického, antisemitského týdeníku Je Suis Partout (Jsem všude). A ve svých šestatřiceti – krátce po osvobození – byl odsouzen a popraven. Ale v jistém smyslu je Brasillach pro francouzský literární fašismus modelový, protože nejjasněji transformoval Maurrasovu monarchistickou, klasickou estetiku do explicitně moderního, fašistického tónu; napsal procítěně, že nacistické sjezdy v Norimberku „jsou nejvyšším uměleckým výtvozem naší doby“. Byli-li Céline a Drieu vlivnějšími spisovateli, byl Brasillach velkým ideologem literárního fašismu. V jeho prospěch by se dalo říci, že fašismus byl pro něho v posledku estetickou zkušeností. V jeho kořenech byl pocit jednoty, pocit sjednocení s bezprostřední skupinou i s vlastním národem.

„Mládežnický tábor večer,“ napsal, „ten dojem, že se naše vlastní tělo rozpouští do národního celku, do totalitní oslavy, to jsou prvky fašistické poezie.“ Nejenže tyto zkušenosti – mládí a

volné přírody, kolektivnosti, skautingu, armády, sportovního týmu, mládežnického tábora, zpěvů a pochodů – byly podle něho ústřední pro vytvoření „nového, fašistického člověka“, ale poskytovaly také pocit intenzivní radosti. Ve svém Úvodu do fašistického ducha, což je jakési fašistické krédo, se Brasillach soustředil na to, co nazval „novým lidským typem“, vytvořeným díky fašismu, a na neschopnost svých odpůrců pochopit „fašistickou radost“. „Mladý fašista“, napsal Brasillach, „podporován svou rasou a národem, pyšný na své statné tělo a pronikavou mysl, pohrdající bohatými statky tohoto světa, mladý fašista ve svém táboře, s mírovými kamarády, kteří se mohou stát kamarády v boji, mladý fašista, který zpívá, který pochoduje, který pracuje, který sní, je především radostnou bytostí.“

Francouzští spisovatelé a umělci nebyli samozřejmě jedinými představiteli svého povolání, jež fašismus přitahoval. Podobně brilantní vrstevníky, které nacismus přitahoval, měli v Itálii, v Británii a v Irsku. Debata o tom, co je vlastně přitahovalo, se vede už po desetiletí. Mezi takto slavnými intelektuálními osobnostmi se našly nejrůznější temperamenty, i když u mnoha z nich byla zřetelná jistá morbidní dispozice. Téměř všichni vypadají, jako by byli z moderního světa celí nesví, a zatímco někteří se chtěli vrátit do čisté, předprůmyslové společnosti, ještě více jich snilo o příchodu zářivého světa, který sladí hmotné výhody dneška s vizí nové sociální harmonie.

Po masakru 1. světové války a občanských sporech dvacátých a třicátých let se fašismus zdál nabízet stabilní společnost, vedenou charismatickým vůdcem, který – v opozici ke komunismu a v odporu vůči dekadenci – bude právě tou osobností, jež zajistí klidný a mužný mír. Je zjevné, že zhoubný prvek tohoto romantického fašismu většina z jeho literárních vyznavačů nezpovrazovala. Byli to lidé velmi umělecky nadaní, kteří v politických záležitostech neměli o nic lepší úsudek než většina lidí, často ještě horší.

Jakkoli je to dnes podivné, stal se fašismus nadějí pro miliony Francouzů, umělců i ne-umělců. Role, kterou Francie hrál v obrácení této naděje ve skutečnost, byla až donedávna skryta pod povrchem francouzské kulturní paměti. Teď, když se začala prodírat na povrch, by si mnozí úporně přáli, aby zájem o toto téma pominul. Ale on jen tak nepomine.

Převzato ze stránek **Občanského institutu**.